Holdninger til europæisk integration og EF-folkeafstemningen 1972

Nikolaj Petersen

Dette er en revideret version af et paper, der blev fremlagt og diskuteret i arbejdsgruppen om »Mass/Elite Attitudes towards Europe« ved ECPR Joint Sessions of Workshops, London, 7.–12. april 1975.

1. *Indledning*

Et af de mest karakteristiske træk ved kampagnen forud for EF-afstemningen i oktober 1972 var den overordentlige variation og spændvidde i de værdier, som både tilhængere og modstandere appellerede til i deres argumentation. Der var næppe det samfundsområde, hvis videre udvikling ikke blev sat i forbindelse med udfaldet af folkeafstemningen; ikke blot den samlede nations fremtid, men også landmændenes, arbejdernes, pensionisternes og andre samfundsgruppers fremtidige forhold blev inddraget i debatten og tegnet i enten et lyst eller dystert perspektiv, alt efter hvem der førte argumentet til torvs; ligeledes blev der inddraget såvel politiske som økonomiske, sociale, kulturelle, til dels også religiøse aspekter i debatten. Man kunne derfor meget let få det indtryk, at intet i Danmark ville være det samme efter 2. oktober 1972. På denne baggrund forekommer det af betydning at analysere, hvilke argumenter befolkningen faktisk opfattede som overbevisende, og hvilke der lod den kold. Hvilke værdier var det, tilhængerne ønskede at beskytte eller fremme ved at stemme ja, og hvilke motivationer lå bag modstandernes stemmeafgivning?

Vi skal i denne artikel især hæfte os ved en bestemt type af værdier, nemlig de værdier, der knyttede sig til og aktiveredes af integrationsspørgsmålet. Mens de fleste virkninger af Danmarks EF-medlemskab i sagens natur var hypotetiske, var én virkning sikker; at Danmark måtte tilpasse sig den politiske struktur, der på det tidspunkt herskede i EF-samarbejdet.

Forudsætningen for medlemskab var accept af Rom-traktaten og det mål af politisk integration, der ved medlemstidspunktet var gældende inden for EF. En tilpasning til EF-systemet ville på kort sigt påvirke værdier som national selvbestemmelsesret – et af modstandernes hovedargumenter – eller mulighederne for at gøre danske interesser gældende i et bredere internationalt forum, hvilket var et af de argumenter, tilhængerne fremførte. Men spørgsmålet drejede sig ikke blot om fordele og ulemper ved at tilslutte sig et givet statisk samarbejdssystem. Kernen i den europæiske integrations ideologi, som formuleret især af Jean Monnet, er ideen om integration som en dynamisk proces, som mere eller mindre automatisk vil føre fra et begrænset samarbejde til stadig mere omfattende samarbejdsmønstre og til sidst munde ud i oprettelsen af Europas For-

enede Stater. Den føderalistiske tankegang, der lå bag disse forestillinger, havde haft trange kår i de Gaulles tid som Frankrigs præsident, men oplevede i slutningen af 1960'erne en slags renaissance. På topmødet i Haag i 1969 blev der truffet beslutning om at udvide EF-samarbejdet både i bredden (hvilket førte til Storbritanniens, Irlands og Danmarks medlemskab i 1973) og i dybden. Som de følgende års omfattende diskussioner om den økonomiske og monetære union, om udvidet udenrigspolitisk samarbejde og om den »europæiske union« syntes at vise, var der tegn på, at integrationsprocessen igen var ved at tage fart i Europa. Det var derfor relevant, at spørgsmålet om den videre integration i EF og implikationerne heraf for Danmark blev diskuteret forud for folkeafstemningen.

Men som antydet spillede også andre og nok så jordnære spørgsmål en fremtrædende rolle i debatten. Da Danmark i 1961 for første gang søgte om medlemskab af EF, var beslutningen herom næsten udelukkende økonomisk motiveret, og den økonomiske motivering vedblev i de næste ti år at være drivkraften bag skiftende danske regeringers markedspolitik. Hvis vi vil analysere den rolle, som de værdier, der aktiveredes af integrationsspørgsmålet, spillede for folkeafstemningens udfald, må vi derfor være i stand til at sammenligne med den rolle, som andre værdier af økonomisk, politisk og anden art spillede. Vi har altså brug for en grov typologi over de værdier, som EF-spørgsmålet aktualiserede.

2. *En typologi over EF-relaterede værdier*

Den mest kendte typologi over holdninger til EF er udarbejdet af Lindberg og Scheingold[1]) og er konstrueret på grundlag af to hoveddimensioner: interaktionsniveau (*level of interaction*) og responsbasis (*basis of response*). Den første dimension refererer til holdningernes *objekt,* som kan være enten *folkene* i det Europæiske Fællesskab (identitiv støtte) eller *systemet* selv (systemstøtte). (Systemstøtte opdeles yderligere i støtte til *community* og støtte til *regime*). Dimensionen responsbasis skelner mellem to forskellige kilder til EF-holdninger; disse kan være af *utilitaristisk* karakter eller af *affektiv* karakter:

> »The second pair, utilitarian and affective, permits distinctions between support based on some perceived and relatively concrete interest (utilitarian) and support which seems to indicate a diffuse and perhaps emotional response to some of the vague ideals embodied in the notion of European unity (affective)«[2]).

Det er næppe rimeligt at anfægte den sidstnævnte distinktions teoretiske berettigelse; derimod forekommer dens anvendelighed i empiriske undersøgelser tvivlsom, således som den for nærværende er formuleret. Definitionerne – især af begrebet affektiv støtte – er så vage og uklare (»support which *seems* to indicate a *diffuse* and *perhaps* emotional response to *some* of the *vague* ideals . . .«,

mine fremhævninger), at de i praksis ikke lader sig operationalisere[3]). I virkeligheden bruger Lindberg og Scheingold da også kun kategorien affektiv støtte som en residualkategori for holdninger, der ikke kan tolkes som utilitaristisk bestemte; som de selv skriver: »(t)he available data require a rather restricted definition of affect which essentially boils down to trying to figure out whether support for Community extended beyond, or was at all independent of, expected payoffs«[4]). Også operationaliseringen af utilitaristisk støtte vil kunne volde store praktiske vanskeligheder; f. eks. hvad er en »relatively concrete interest«?

Disse empiriske indvendinger indebærer ikke en afvisning af, at »responsbasis«, der er en psykologisk dimension, kan blive et teoretisk frugtbart begreb i studiet af holdninger til EF og andre udenrigspolitiske forhold. Imidlertid forekommer det, at en teoridannelse efter disse retningslinier bør knyttes nærmere til den generelle socialpsykologiske teoridannelse, end Lindberg og Scheingolds er det. Et muligt udgangspunkt er den såkaldte *functional approach* til studiet af holdninger, som oprindelig udvikledes af Smith, Bruner og White i 1956[5]), og som Daniel Katz gav sin klassiske formulering af i 1960[6]).

I denne analyse tages imidlertid et andet teoretisk udgangspunkt, nemlig Rosenaus *tangibility*-begreb, som relaterer sig til karakteren eller indholdet af de værdier, som er involveret i holdningsdannelsen[7]). I henhold til Rosenau kan alle politiske spørgsmål henføres til et af fire sagområder (*issue-areas*) på grundlag af karakteren af de værdier (eller målsætninger), som er involveret, og af de midler, der anvendes til at fremme disse værdier. F. eks. beherskes det såkaldte status-område *(status area)* af sådanne værdier som magt, indflydelse, status, suverænitet osv., som alle er »uhåndgribelige« (*intangible*), mens det *territorielle* sagområde drejer sig om noget så håndgribeligt som jord og landområder. Sagområdet »menneskelige ressourcer« (*human resources*) drejer sig om sådanne værdier som uddannelse, trivsel, mens området »ikke-menneskelige ressourcer« (*non-human resources*) drejer sig om fysisk infrastruktur: veje, bygninger osv. Vi har altså to sagområder, der domineres af håndgribelige værdier (målsætninger), nemlig det territorielle område og området ikke-menneskelige ressourcer, mens uhåndgribelige værdier dominerer status-området og området menneskelige ressourcer. Når vi ser på de fremherskende midler, domineres to områder af håndgribelige midler, nemlig de menneskelige og ikke-menneskelige ressourcer, mens de resterende to domineres af uhåndgribelige midler.

Rosenau foreslår en meget enkel (måske for enkel) operationaliseringsprocedure for *tangibility*-begrebet, nemlig spørgsmålet om de involverede mål og midler kan fotograferes. Håndgribelige mål (værdier) og midler er sådanne, som kan fotograferes, mens ikke-håndgribelige værdier og midler ikke kan fotograferes. Penge (og de fleste ting, der kan købes for penge) samt jord kan fotograferes og karakteriseres derfor som håndgribelige mål (og midler), mens andre mål og midler som indflydelse, national uafhængighed eller international forståelse hører til den del af tilværelsen, der ikke kan afbildes med et kamera.

Da vort interessefelt er de politiske og andre værdier, som EF-spørgsmålet aktualiserede, skal vi for at forenkle analysen kun anvende Rosenaus skelnen mellem håndgribelige og uhåndgribelige værdier (mål); der skelnes således kun mellem uhåndgribelige værdier (for det meste hørende til Rosenaus status-område) og håndgribelige værdier (hovedsagelig tilhørende området ikke-menneskelige ressourcer, men dog også det territorielle område).

I overensstemmelse med Brewers påvisning af, at ethvert politisk spørgsmål vil kunne engagere flere, ofte forskelligartede målsætninger[8]), vil Rosenaus model blive yderligere modificeret, således at der tages højde for muligheden af, at et politisk spørgsmål – her Danmarks forhold til EF – af forskellige personer kan opfattes som hørende til forskellige *issue-areas*. Danmarks medlemskab af EF blev af nogle opfattet som i det væsentligste et spørgsmål om håndgribelige værdier såsom forøgede eksportindtægter, mens andre opfattede det som et spørgsmål om uhåndgribelige værdier: suverænitet, international solidaritet osv. Eller for at bruge Rosenaus terminologi, visse grupper tenderede mod at placere EF-spørgsmålet under området ikke-menneskelige ressourcer, mens andre placerede det under status-området. Denne sondring er vigtig, fordi man med rimelighed kan antage, at denne forskel i »kodningen« eller forståelsen af spørgsmålet var en af de faktorer, der gjorde EF-debatten så intens.

Blandt de ikke-håndgribelige værdier, der spillede en særlig fremtrædende rolle i den danske debat, var dem, der knyttede sig til integrationsspørgsmålet: national suverænitet og selvbestemmelse, indflydelse på den europæiske udvikling osv. De vil i den følgende analyse blive behandlet som en særlig kategori. I diskussionen af integrationsspørgsmålet var *tidshorisonten* som antydet af relevans. Medlemskab af EF ville indebære Danmarks indtræden i et allerede etableret system, som ville kræve en række øjeblikkelige tilpasninger af politikken og beslutningsprocesserne på en lang række områder. Et sæt af politiske værdier knyttede sig altså til selve optagelsen i EF, mens et andet sæt af værdier knyttede sig til spørgsmålet om integrationsprocessen i EF på længere sigt. Som Shepherd har påvist i sin undersøgelse af holdninger til integration i alle EFs medlemslande, er accept af eller støtte til det eksisterende integrationsniveau ikke ensbetydende med accept af en udvidet integration[9]). Vi kan nu skitsere den typologi over EF-relaterede værdier, som ligger til grund for den efterfølgende analyse:

Fig. 1. Typologi over EF-relaterede værdier

1. *Håndgribelige værdier:*

Værdier knyttet til virkningen af dansk EF-medlemskab på samfundets økonomi, gruppeinteresser (landbruget, arbejderklassen etc.), jordfordelingsspørgsmålet, m.v.

2. *Uhåndgribelige værdier:*

2.1. *Værdier knyttet til integrationsspørgsmålet*

2.1.1. *På kort sigt:*
Værdier knyttet til virkninger af Danmarks integration i det eksisterende EF-system: formindskelse af national selvbestemmelse, øget international indflydelse etc.

2.1.2. *På længere sigt:*
Værdier knyttet til evt. fremtidige udviklinger i europæisk integration, f.eks. i føderalistisk retning.

2.2. *Andre uhåndgribelige værdier:*
Forskellige politiske og idologiske værdier (socialisme, atlantisk eller nordisk samarbejde etc.); følelse af affinitet med nordiske og europæiske folk.

Vi kan også kort opridse de specifikke problemstillinger, der vil blive analyseret i det følgende:

1. Fordelingen af holdninger til europæisk integration i den danske befolkning; denne fordeling i sammenligning med fordelingen i de »gamle« EF-medlemslande.
2. Determinanter for holdninger til europæisk integration.
3. Holdninger til europæisk integration og stemmeadfærd ved folkeafstemningen i 1972.

3. *Resultater og diskussion*

3.1. *Data*

Datagrundlaget for analysen stammer fra en interviewundersøgelse, som en gruppe medarbejdere ved Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet gennemførte i forbindelse med folkeafstemningen i 1972 i teknisk samarbejde med Socialforskningsinstituttet. Den oprindelige landsdækkende stikprøve bestod af 1123 personer, hvoraf 844 interviewedes i første interviewomgang i april-maj 1972, dvs. en svarprocent på 75. I anden interviewomgang, der gennemførtes umiddelbart efter folkeafstemningen i oktober måned, opnåedes i alt 704 interviews. Udover denne hovedstikprøve interviewedes i denne omgang yderligere 960 personer, der havde deltaget i tidligere interviewundersøgelser ved instituttet. I denne analyse er kun medtaget de 704 personer i hovedstikprøven[10]).

3.2. *Holdninger til europæisk integration*

Vi skal her først se på fordelingen af holdninger til europæisk integration, både i absolutte tal og set i relation til tilsvarende holdninger i de »gamle« EF-lande.

Til måling af holdninger til henholdsvis lang- og korttidsaspekterne af europæisk integration udarbejdedes to indices: et *føderalisme-index* og et *anti-integrationsindex*. *Føderalisme*-index'et refererer til centrale tankegange i den fø-

deralistiske model for Europa: oprettelsen af et Europas Forenede Stater udstyret med en forbundspræsident, en forbundsregering og et europæisk parlament valgt ved direkte og almindelige valg. Det var denne tanke, som foresvævede i hvert fald en del af politikere og teoretikere, der stod bag Fællesmarkedets oprettelse, og som man derfor med nogen ret kan kalde dets grundlæggende ideologi. Holdninger til denne model har så meget mere forskningsmæssig interesse, som de er gjort til genstand for en del undersøgelser i de gamle EF-lande, mest systematisk i de omfattende seks-nationers (siden 1973 ni-nationers) undersøgelser, som siden 1970 er gennemført af EFs informationstjeneste under ledelse af J.-R. Rabier. De tre holdnings-items, som indgår i vort føderalisme-index (se appendix) blev for at muliggøre en komparation overtaget fra den første seks-nationers undersøgelse i 1970; komparationsmulighederne øges af, at Ronald Inglehart i 1970 anvendte det samme instrument i en undersøgelse i Storbritannien[11]). Positive svar på de enkelte items blev – i overensstemmelse med Ingleharts procedure[12]) – kodet 2; »ved ikke«-svar fik tildelt værdien 1 (med undtagelse af de respondenter, som havde tre »ved ikke«-svar, og som placeredes i en særlig kategori), mens negative svar kodedes 0. Index'et spænder således fra 6 (meget positiv) til 0 (meget negativ), men for at forenkle tabellerne opereres kun med følgende kategorier: høj (4–6), neutral (3), lav (0–2), samt endelig »ved ikke»-gruppen.

Den anden hovedvariabel, *anti-integration,* måler holdninger til de mere kortsigtede aspekter af Danmarks møde med den europæiske integrations praksis. Anti-integrations-index'et er konstrueret på basis af 2 Likert-type items (se appendix), der tager sigte på de øjeblikkelige implikationer af EF-medlemskabet for national uafhængighed og selvbestemmelse, og som begge vedrører problemstillinger, som stod centralt placeret i EF-debatten. Man kunne måske argumentere, at de to items ikke måler holdninger (*attitudes*) til integration som sådan, men snarere opfattelser *(beliefs*) af virkningerne af medlemskab, som for så vidt udmærket kan være uafhængige af sympati for eller antipati mod integration. Imidlertid forekommer det på baggrund af den datidige debat forsvarligt at opfatte begge items som udtryk for en anti-integrationistisk holdning og ikke blot neutrale udtryk for forventninger til udviklingen, såfremt Danmark blev medlem. Dog kan vi naturligvis ikke opfatte negative svar på disse to items som udtryk for *positive* holdninger til integration, og index'et måler derfor kun anti-integrationsholdninger. Ved en lignende procedure som ovenfor beskrevet opdeles index'et i tre kategorier: høj, middel og lav.

De to indices hænger sammen i rimelig grad, når målestokken er politiske holdninger generelt. Den gennemsnitlige inter-item korrelationskoefficient (Spearman's r_s) er .42 for føderalisme-index'et[13]) og .54 for anti-integrationsindex'et. At de to indices måler forskellige, men beslægtede holdninger antydes af en gennemsnitlig inter-item korrelationskoefficient på –.23 mellem de to indices og en inter-index korrelationskoefficent på –.26.

Blandt de personer, der indgik i hovedstikprøven, var der et solidt flertal for medlemskab af EF: 63% (mod 57% i befolkningen som helhed) stemte for, og kun 30% (mod 33%) stemte imod. Derimod var støtten til den føderalistiske Europa-model meget begrænset. Af tabel 1, der viser marginaler på de tre føderalistiske items (plus et fjerde, som også stammer fra Rabier-undersøgelserne) dels for de to interviewrunder, der er grundlaget for denne undersøgelse, dels fra to ni-nationers undersøgelser, som EF gennemførte i 1973 og 1975, fremgår det, at der kun på ét spørgsmål – om direkte valg til Europaparlamentet – var en overvægt af »pro-føderalistiske« holdninger i 1972. Anti-føderalistiske holdninger var mere end dobbelt så stærke som pro-føderalistiske holdninger i spørgsmålet om en fælles europæisk regering, ligesom der var en klar modstand mod tankegangen om Europas Forenede Stater. At disse resultater ikke er tilfældige fremgår af, at modstanden mod føderalisme synes at have holdt sig i

Tabel 1. Føderalistiske holdninger i Danmark og de gamle EF-lande 1972–75 (%)

		Danmark				Gamle EF-lande[1])	
		April 72	Okt. 72	Sept. 73[1])	Maj 75[1])	Sept. 73	Maj 75
1. Europas Forenede Stater[2])	For	35	35	28	21	61	67
	Imod	43	47	58	54	14	13
	DK/NA	22	18	14	25	23	20
2. Fælles europæisk regering	For	23	25	...	...	...	...
	Imod	59	60	...	...	...	...
	DK/NA	18	15	...	...	...	...
3. Direkte valgt eur. parlament	For	40	40	36	35	61	71
	Imod	32	36	43	33	14	11
	DK/NA	28	24	21	32	25	18
4. Villighed til personlige ofre for eur. samling	Meget villig	...	9	7	2	7	6
	Villig	...	31	29	15	34	20
	Ikke særlig villig	...	19	28	30	22	25
	Overhovedet ikke villig	...	25	30	40	26	42
	DK/NA	...	16	6	13	11	7

[1]) Euro-barometer nr. 3 (1975)[14]).
[2]) I EF's egen undersøgelse refererede dette item til en europæisk politisk union.

den danske befolkning siden da. Tabellen viser desuden, at danskerne i denne henseende adskiller sig markant fra befolkningerne i de oprindelige EF-lande, hvor der er en meget kraftig folkelig opbakning bag føderalismens idégrundlag. På denne baggrund er det en smule forvirrende, at danskerne ikke er meget mindre villige til at yde personlige ofre for en virkeliggørelse af Europas samling.

Forklaringen på disse forskelle mellem EF-holdninger i Danmark og de oprindelige EF-lande er givetvis meget kompleks. Af historiske grunde har de føderalistiske ideer spillet og spiller stadig en langt mindre rolle i den politiske debat

herhjemme end i de gamle medlemslande. Da føderalismen stod på sit højdepunkt med hensyn til politisk indflydelse i 1950'erne, holdt Danmark sig ude af de europæiske integrationsbestræbelser, og i den tiårs-periode fra 1961 til 1972, hvor Danmark stod som ansøger til medlemskab, var interessen for EF-spørgsmålet næsten udelukkende centreret om spørgsmålet, om det ville lykkes eller ej, og de kortsigtede problemer et evt. medlemskab ville indebære. Det var først, da det i efteråret 1971 blev klart, at forhandlingerne ville ende med medlemskab, at debatten begyndte at beskæftige sig med udviklingsmuligheder for EF på lidt længere sigt. Den danske befolkning var derfor stort set uforberedt, da spørgsmålene om en europæisk økonomisk og monetær union (Werner-rapporten) eller om en politisk union pludselig dukkede op i den danske debat, og som mange erfaringer og undersøgelser viser, er man tilbøjelig til at afvise det ukendte.

Denne tendens til afvisning blev kraftigt forstærket af EF-modstandernes agitation. Det var naturligt for dem at slå mønt af manges usikkerhed over for en ukendt fremtid i et integreret Europa, så meget mere som modstand mod integration altid havde været kernen i den organiserede EF-modstand.

Heroverfor baserede tilhængerne især deres argumentation på de mere håndgribelige fordele ved et EF-medlemskab. Kun få af tilhængerne afviste direkte de føderalistiske tanker, men endnu færre gik videre end til uforpligtende støtte til integrationstanken. Over for modstandernes understregning af den kraftige dynamik i integrationsprocessen fremhævede tilhængerne, at denne for det første endnu ikke var skredet særlig langt frem, for det andet at dynamikken i den var ringere end påstået af modstanderne. På denne baggrund forekommer det rimeligt at antage, at der under EF-kampagnen skete en forstærkning af de anti-føderalistiske holdninger på bekostning af de pro-føderalistiske, således som også en sammenligning af holdninger før og efter afstemningskampagnen kunne tyde på, jvf. tabel 1. Derimod ændrede holdninger til EF sig på alle andre områder i pro-EF retning under kampagnen, f. eks. steg tilslutningen til EF-medlemskab fra april til oktober 1972 fra 45 til 63%, mens modstanden kun steg med 6%.

I modsætning til forholdet i Danmark er befolkningerne i de gamle EF-lande blevet fortrolige med de føderalistiske ideologi gennem mere end 25 års politisk påvirkning uden i nævneværdig grad at være udsat for den krydspåvirkning, som anti-integrationistiske holdninger udgør. Man kan nok heri se hovedforklaringen på den udbredte støtte til føderalistiske tankegange. På den anden side synes denne støtte ikke at stikke så dybt, at folk i de gamle EF-lande er villige til at ofre meget mere på føderalismens alter, end danskerne er det. Man kan på den baggrund forestille sig, at den gamle føderalistiske ideologi i de gamle EF-lande er blevet et sæt abstrakte målsætninger og principper, som alle hylder, men som kun nogle få føler en dyberegående forpligtelse overfor. Dette er ikke ensbetydende med, at man kan overse de meget betydelige forskelle

mellem EF-holdninger i Danmark og de gamle medlemslande, som vitterlig findes[15]; blot er der måske grund til en vis skepsis over for dybden af den meget pro-føderalistiske konsensus, man finder i de sidstnævnte lande.

Tabel 2 viser fordelingen af holdninger på de to items, der indgår i anti-integrationsindex'et; den viser, at der var udbredte forventninger om, at medlemskab af EF ville få negative virkninger på Danmarks suverænitet, omend disse holdninger før kampagnen afbalanceredes af de modsatte synspunkter og på afstemningstidspunktet var i et ret klart mindretal. Vi bemærker her, at den anti-integrationistiske position taber terræn under kampagnen i modsætning til, hvad der var tilfældet for de anti-føderalistiske holdninger.

Tabel 2. Integrationsholdninger april og oktober 1972 (%)[1])

EF betyder		April	Oktober
Selvstændig	helt/delvis enig	40	41
udenrigspolitik	i tvivl	21	9
umulig	hel/delvis uenig	39	49
Opgivelse af	helt/delvis enig	42	34
national	i tvivl	14	9
uafhængighed	helt/delvis uenig	44	55

[1]) »Ved ikke«-svar udeladt.

3.3. *Holdninger til europæisk integration og deres politiske og socio-økonomiske kontekst*

I dette afsnit skal vi se lidt nærmere på, hvad der betinger fordelingen af holdninger til europæisk integration i den danske befolkning.

Ronald Inglehart har på grundlag af en multivariat analyse af holdningsdata fra 6 europæiske lande opstillet en rangordning af 9 baggrundsfaktorer i henhold til deres evne til at forudsige holdninger til europæisk integration[16]). Rangordningen har følgende udseende: 1) *post-acquisitive value choices,* 2) udenlandsrejser, 3) partipræference, 4) alderskohorte, 5) uddannelse, 6) beskæftigelse, 7) fagforeningsmedlemskab, 8) religiøst tilhørsforhold og 9) størrelse af respondentens lokalsamfund. Vi har i vores undersøgelse data, der kan belyse betydningen af 1) og 3–6).

Ved *post-acquisitive values* – i andre sammenhænge også benævnt *post-materialist* eller *post-bourgeois* af Inglehart – forstås de værdier, som i Abraham Maslows såkaldte behovshierarki[17]) er placeret over de grundlæggende menneskelige behov, nemlig i rangfølge fysiologiske behov (føde, sex, hvile etc.), behov for personlig sikkerhed og behov for hengivenhed (*affection*) og agtelse. Personer, hos hvem disse grundlæggende behov er tilfredsstillet, har efter Maslows teori mulighed for at udvikle højererangerende behov, som f.eks. æstetiske, intellektuelle eller participatoriske behov, hvis opfyldelse kan opfattes som nødvendige for, at den menneskelige personlighed kan nå til fuld udfoldelse – hvad Maslow kalder *self-actualization*. Inglehart har konstrueret et måle-

instrument for denne variabel bestående af to *akkvisitive* og to *post-akkvisitive* items, refererende henholdsvis til Maslows grundlæggende og selv-aktualiserende behov. Af disse anmodes svarpersonerne om at vælge en første og en anden prioritet. Bortset fra ordlyden af to items er vort måleinstrument (se appendix) formet efter Ingleharts mønster, således at det skulle være muligt at sammenligne med de resultater, han er kommet frem til gældende for andre EF-lande. Instrumentet udskiller i alt fire kategorier: 1) De som vælger to akkvisitive (15% af respondenterne), 2) de, som vælger en akkvisitiv værdi som første prioritet plus en post-akkvisitiv værdi (42%), 3) de 27%, som vælger en post-akkvisitiv værdi som første prioritet plus en akkvisitiv værdi, og endelig 4) de, som vælger et rent post-akkvisitivt værdipar (16% af svarpersonerne).

Ingleharts hovedforklaring på den postulerede sammenhæng mellem støtte til europæisk integration og post-akkvisitive værdipræferencer hviler på en generationsteori, efter hvilken holdningsforskelle mellem alderskohorter ikke blot – og ikke engang fortrinvis – har biologiske årsager (jvf. den populære teori, at mennesker bliver mere og mere konservative med årene), men afspejler forskelle i de politiske miljøer, som de pågældende er vokset op i. Personer, der vokser op i en nationalistisk periode, vil efter generationsteorien forblive forholdsvis nationalistiske hele deres liv; på lignende vis skulle unge europæere, der er blevet socialiserede i et klima af politisk samarbejde og europæisk integration være præget af disse ideer hele deres liv. Generationsteorien er teoretisk set meget besnærende, men rejser mange empiriske problemer. F.eks. varierer det sikkert fra person til person og fra spørgsmål til spørgsmål, hvor det mest påvirkelige alderstrin ligger; vi regner her med alderen 12–18 år for politiske spørgsmål. En anden vanskelighed ligger i en plausibel periodisering af det ydre miljø. Her har vi på mere eller mindre impressionistisk grundlag konstrueret et index baseret på 15-års kohorter, dvs. halv-generationer, der hver svarer til en socialiseringsperiode på 21 år (idet vi som nævnt antager, at en persons såkaldte formative periode ligger mellem 12 og 18 år). Index'et har følgende grupperinger: de 18–26-årige (formativ periode: efter 1956, dvs. stort set i en periode af international afspænding), de 26–41-årige (med socialiseringsperioden 1943–64, dvs. 2. verdenskrig og den kolde krigs periode), de 41–56-årige (1928–1949: trediverne og 2. verdenskrig), de 56–71-årige (1913–1934: 1. verdenskrig og tyverne) og endelig personer over 71, hvis formative periode sluttede i 1918[18]).

Ingleharts tese er, at udviklingen af folkelig støtte til europæisk integration er et aspekt af en bredere transformation af den politiske kultur i de vesteuropæiske lande, der som et andet særkende har væksten i præference for post-akkvisitive værdier[19]). Alderskohorter, der er vokset op efter 2. verdenskrig, vil efter tesen være langt mindre nationalistiske og måske mere villige til at opgive den nationale suverænitet til fordel for europæiske politiske institutioner end ældre generationer, der er socialiseret i et politisk miljø præget af intens nationalisme og konflikt mellem de europæiske lande. Disse yngre aldersgrupper er samtidig

blevet socialiserede i overflodssamfundets relative økonomiske sikkerhed og er ikke tilbøjelige til at prioritere materialistiske mål særlig højt, netop fordi de er vant til at betragte opfyldelsen af disse som mere eller mindre selvfølgelig. Da deres grundlæggende behov forekommer tilfredsstillet, har de større muligheder for at udvikle behov, der rangerer højere i Maslows behovshierarki, end personer, der voksede op i de fattige tredivere. Udviklingen både nationalt og internationalt har således begunstiget en parallel vækst af post-akkvisitive værdipræferencer og af støtte til tanken om Europas Forenede Stater.

Hermed er der ikke påvist nogen kausalsammenhæng mellem de to værdisæt. Inglehart synes imidlertid at antage i det mindste en ideologisk sammenhæng imellem dem, omend han ikke er særlig klar på dette punkt[20]). For det første anfører han, at nationalstatens rolle som beskytter af sine borgere ikke nødvendigvis prioriteres særlig højt af post-akkvisitive respondenter på grund af deres lave psykologiske behov for sikkerhed; for det andet udkaster han den hypotese, at behovet for økonomisk og militær sikkerhed er på retur som motivation for de europæiske integrationsbestræbelser, og at de måske nu er ved at blive afløst af den intellektuelle og æstetiske tiltrækning, som ligger i den europæiske samlingstanke. Inglehart synes altså at mene, at der samtidig med skiftet fra en prioritering af sikkerheds- og velfærdsbehov til en prioritering af »højere« post-akkvisitive behov i de europæiske befolkninger sker en ændring i deres opfattelse af EF. EF er så at sige fulgt med tiden.

Hvorledes sammenhængen end er, så kommer post-akkvisitive værdier i Ingleharts analyse ud som enten den vigtigste eller en af de vigtigste forklaringsfaktorer for pro-føderalistiske holdninger i de 6 lande, han har undersøgt. Spørgsmålet er nu, om den samme sammenhæng kan spores i det danske materiale. Eller er det sådan, at Danmark (ligesom Inglehart finder det for Storbritanniens vedkommende) afviger fra det mønster, der kan findes i de gamle EF-lande?

Hvis vi til en begyndelse ser på hypotesen om den fælles baggrund for væksten i post-akkvisitive og pro-føderalistiske værdipræferencer, er det klart, at de bagved liggende strukturelle ændringer har slået lige så kraftigt igennem i Danmark som i andre lande. Danmark har oplevet samme høje økonomiske vækst som resten af Vesteuropa og sandsynligvis samme vækst i post-akkvisitive værdiorienteringer. 52% af gruppen 18–26-årige vælger et post- akkvisitivt item som første prioritet imod 34% i gruppen fra 57 til 71 år. Danmark har endvidere været præget af samme ideologiske klima, der har fremhævet internationalt samarbejde som en grundlæggende udenrigspolitisk værdi, som andre lande; dette er sandsynligvis en af forklaringerne på, at de yngre aldersgrupper er mere internationalistiske end de lidt ældre. I modsætning til de gamle EF-lande er denne generelle internationalisme i Danmark imidlertid kun i ringe grad blevet kædet sammen med den europæiske integrations ideologi. Hvor internationalisme – og dermed den potentielle vilje til at overføre loyalitet fra nationalstaten til større enheder – i mange af de gamle EF-lande i høj grad har fundet sit anker-

punkt i det europæiske samarbejde, har dansk internationalisme i nok højere grad søgt sig endnu mere universelle fokuseringspunkter[21]). Forklaringen herpå ligger i de forhold, der er påpeget ovenfor, at det europæiske integrationsspørgsmål først i de allerseneste år er blevet aktuelt for den menige dansker. En af præmisserne i Ingleharts teori – at den opvoksende generation er blevet udsat for ideologisk påvirkning til fordel for europæisk integration – holder således ikke i Danmark; vi kan derfor heller ikke forvente at finde samme sammenhænge mellem post-akkvisitive og pro-føderalistiske holdninger her som i andre EF-lande.

Ingleharts anden hypotese om en ideologisk nexus mellem europæiske og post-akkvisitive holdninger synes ligeledes mindre holdbar, hvad angår Danmark. Det kan påvises (se s. 42), at støtten til Danmarks EF-medlemskab i hovedsagen var motiveret af akkvisitive værdier, mens omvendt modstand imod EF-medlemskabet ofte begrundedes med henvisning til post-akkvisitive værdier. Den påståede trussel fra bureaukraterne i Bruxelles mod nærdemokratiets udvikling spillede en stor rolle i modstandernes argumentation, og det samme var tilfældet med argumentet, at medlemskab af EF kun ville forstærke tendensen til en kvantitativ økonomisk vækst på bekostning af miljø og trivsel. Som påvist af Peter Hansen m. fl. søgte EF-tilhængerne at modvirke dette billede af EF ved f. eks. at understrege, at i virkeligheden ville den danske befolkning få større (reel) indflydelse på sin fremtid inden for EF end ved at blive udenfor, eller ved at henvise til Sicco Mansholts visioner om at gøre EF til en spydspids i kampen for miljø og menneskelig trivsel[23]). Alt i alt synes det dog rimeligt at antage, at det var *modstanden* mod EF, der i særlig grad identificeredes med post-akkvisitive værdier i det billede, offentligheden dannede sig af EF-spørgsmålet.

Tabel 3 antyder, at dette er en korrekt antagelse, for så vidt angår anti-integrations-holdninger; omend forskellene er ganske små, så kan der dog iagttages en voksende modstand mod europæisk integration, jo større tilbøjeligheden til at prioritere post-akkvisitive værdier er. I spørgsmålet om holdninger til føderalisme kan der iagttages et interessant kurvilineært forhold. De to mindst pro-føderalistiske grupper er de, som vælger et rent akkvisitivt værdipar, hvilket er i overensstemmelse med Ingleharts oprindelige hypotese, *og* – mest udpræget –

Tabel 3. Holdninger til europæisk integration og post-akkvisitive værdipræferencer (%)

Europæisk integration	Akkvisitive (A) og post-akkvisitive (PA) værdipræferencer			
	A/A (N = 103)	A/PA (N = 293)	PA/A (N = 184)	PA/PA (N = 114)
Føderalisme:				
Lav	58	51	52	63
Høj	31	35	36	25
Neutral/DK	11	14	12	12
Total	100	100	100	100

Anti-integration:				
Høj	27	21	30	31
Middel	27	32	31	31
Lav	44	45	37	37
NA	2	2	2	–
Total	100	100	100	100

de, der vælger et rent post-akkvisitivt værdipar, hvilket mere er i overensstemmelse med, hvad der kunne forventes ud fra en analyse af den danske debat. De mest pro-føderalistiske grupper er således de, der vælger dels et akkvisitivt, dels et post-akkvisitivt item. Omend det er betænkeligt at bygge for meget på de relativt små forskelle, der her er tale om, er det alligevel fristende at anstille et forklaringsforsøg.

Grupper, hvis politiske interesse er begrænset til de »nære« ting, materiel velfærd og personlig sikkerhed, vil overensstemmende med Ingleharts tese være afvisende eller indifferente overfor den europæiske integrations idégrundlag. De vil nok være positive over for EF-medlemskabet som sådan på grund af dettes håndgribelige fordele, men ikke over for samarbejdets politiske og ideologiske sider. Efterhånden som prioriteringen af de nære mål bliver mindre udtalt, øges støtten til integrationsbestræbelserne, men kun til et vist punkt, hvor loyalitetsoverførsel ikke længere sker til det europæiske samarbejde, men til mere globale potentielle samarbejdspartnere såsom den tredje verden. For personer, der prioriterer de akkvisitive værdier *meget* lavt, er EF og det europæiske samarbejde, som jo når alt kommer til alt fortrinsvis er økonomisk, ikke længere et så attraktivt fikseringspunkt for politisk støtte; tværtimod vil de tendere mod at se europæisk integration som en *hindring* for en mere global integration.

Såfremt dette er rigtigt, vil det have konsekvenser for tilslutningen til integrationstankegangen i Danmark såvel som i de øvrige EF-lande. Under alle omstændigheder kan vi konstatere, at Ingleharts hypotese om sammenhæng mellem pro-europæiske og post-akkvisitive holdninger ikke lader sig opretholde for Danmarks vedkommende.

Aldersvariablen er så at sige hovedvariablen i Ingleharts tese om en transformation af den politiske kultur i de vesteuropæiske lande. Som allerede diskuteret kan man ikke vente, at aldersfaktoren betyder så meget for fordelingen af holdninger til europæisk integration i Danmark som i andre europæiske lande. Tabel 4 støtter denne antagelse. De små forskelle mellem aldersgrupperne, der kan påvises, peger i retning af en positiv i stedet for en negativ korrelation mellem alder og støtte til europæisk integration. Man kan måske sammenholde dette resultat med Ingleharts påvisning af, at de mindste generationsforskelle i Vesteuropa findes i Holland, som også er det af de gamle EF-lande, hvis internationale erfaringer gennem de sidste 100 år har flest lighedspunkter med Danmarks[23]). Det forekommer rimeligt at antage, at forskellige danske generationer

ikke er blevet udsat for så stærkt divergerende eksterne stimuli i de år, hvor den grundlæggende politiske socialisering finder sted, som f.eks. deres samtidige tyske og franske generationer, hvilket nedsætter tendensen til holdningsmæssige forskelle imellem dem. Når vi hertil føjer, at integrationsspørgsmålet først for nylig har gjort sig gældende i den offentlige debat, har vi plausibel forklaring på den manglende grad af struktur i tabel 4. Hvad føderalisme angår, finder vi de største forskelle mellem aldersgruppen 18–26-årige og gruppen 26–41-årige, med den yngste gruppe som mindst positiv over for en føderalistisk udvikling i Europa. Kan denne forskel (som ikke er stor) alligevel afspejle de forskellige politiske miljøer, hvori medlemmer af de to generationer har gjort deres første politiske erfaringer? Man kan f.eks. udkaste den hypotese, at den ældre gruppe, der voksede op under den kolde krig i 1950'erne – som også er den periode, hvor den føderalistiske doktrin blev formuleret – og som i det store og hele først

Tabel 4. Holdninger til europæisk integration og alder (%)

Europæisk integration	Alder				
	18–26 (N = 77)	26–41 (N = 230)	41–56 (N = 189)	56–71 (N = 156)	71 + (N = 51)
Føderalisme:					
Lav	62	53	55	52	49
Høj	30	36	34	29	34
Neutral/DK	8	11	11	20	18
Total	100	100	100	101	101
Anti-integration:					
Høj	22	27	24	29	23
Middel	42	33	27	31	20
Lav	36	39	48	38	45
NA	0	1	1	2	12
Total	100	100	100	100	100

oplevede velstandssamfundet *efter* at de var vokset op, af disse grunde er mere modtagelige over for ideologien bag EF end den næste halvgeneration, der har vænnet sig til at betragte materiel og fysisk sikkerhed som mere eller mindre givne ting.

Et andet af Ingleharts hovedresultater er, at selv om *partipræference* nok er en vigtig determinant for holdninger til EF, så er det endnu mere karakteristisk, at støtte til europæisk integration går på tværs af partiskillelinierne[24]). Om ikke andet burde den foregående diskussion mane til forsigtighed med hensyn til at forvente, at denne konklusion automatisk også er gyldig for Danmarks vedkommende. De danske partier spiller normalt en meget fremtrædende rolle som kilde til politiske holdninger hos deres vælgere[25]). Lige siden begyndelsen af 1960'erne har partierne været yderst aktive i formuleringen af markedspolitik-

ken, bl.a. gennem markedsudvalget, der i modsætning til f.eks. det udenrigspolitiske nævn er et egentligt *policy-making* organ[26]). De politiske partier spillede ligeledes en fremtrædende rolle i kampagnen forud for folkeafstemningen. På denne baggrund er det naturligt at forvente, at forskelle i partiernes holdninger i integrationsspørgsmålet vil smitte af på deres vælgere. Blandt de større daværende partier var SF det eneste med en officiel anti-EF linie, som netop i høj grad baseredes på integrationsspørgsmålet. Blandt de øvrige var Venstre og de konservative som bekendt utvetydigt for medlemskab, mens der var splittelse blandt Socialdemokratiet og i mindre grad blandt de radikale. Af tilhængerpartierne havde de konservative den klareste pro-integrationistiske platform, hvilket i øvrigt harmonerer med partiets tradition for en ideologiseret udenrigspolitik. I den modsatte ende af spektret stod Socialdemokratiets EF-tilhængere, der tenderede mod at underspille både omfanget af den eksisterende integration i EF og dens dynamiske potentiel, og som samtidig udtalte sig negativt om ønskeligheden af yderligere integration. Imellem disse yderpoler stod de radikale med deres traditionelle præference for ikke-indblanding i stormagtspolitikken, og Venstre, der sammen med Socialdemokratiet stod som hovedeksponenten for medlemskab af økonomiske årsager.

Både hos Socialdemokratiet og de radikale var der som bekendt organiserede modstandergrupper. De socialdemokratiske modstandere samlede sig i »Socialdemokrater imod EF«, mens de radikale modstandere indgik i »Folkebevægelsen mod EF«; begge disse organisationer var stærkt anti-integrationistiske i deres program.

Det netop omtalte spektrum af holdninger på partiplan genfindes hos vælgerne. Positive holdninger til føderalisme vokser støt fra SFs vælgere (22%) over Socialdemokratiets (26%), de radikales (31%), Venstres (40%), til de konservative vælgere, af hvilke netop halvdelen (50%) scorede højt på index'et. Tilsyneladende hænger holdninger til føderalisme derfor smukt sammen med partipræferencen. Men som det vises i tabel 5, hvor de radikale og socialdemokratiske respondenter er delt i to grupper: for og imod EF-medlemskab, er billedet noget mere kompliceret. Når der kontrolleres for stemmeadfærd i folkeafstemningen, forsvinder de fleste forskelle mellem partierne, omend den oprindelige tendens stadig kan spores. Socialdemokratiske og radikale EF-tilhængere er nu ikke meget mindre pro-føderalistiske end f.eks. Venstres tilhængere, ligesom socialdemokratiske og radikale EF-modstandere i deres holdninger ikke adskiller sig meget fra modstandere fra SF. Vi har således det fænomen, at de store forskelle i holdninger til integration er mellem dem, som identificerer sig med et af tilhængerpartierne og dem, der identificerer sig med et af modstanderpartierne (eller en modstandergruppe), mens derimod forskellene mellem de enkelte partier er små. Partierne optrådte således i denne situation som led i brede koalitioner, hvis indflydelse på holdninger til integration til gengæld var høj.

Tabel 5. Holdninger til europæisk integration og partivalg 1971 kontrolleret for folkeafstemningsadfærd (%)

	EF-tilhængere				EF-modstandere		
Europæisk integration	Soc. Dem. (N = 134)	Rad. (N = 65)	Ven-stre (N = 104)	Kons. (N = 88)	Soc. Dem. (N = 95)	Rad. (N = 24)	SF (N = 36)
Føderalisme:							
Lav	37	48	42	36	85	(83)	(81)
Høj	42	39	42	56	5	(8)	(14)
Neutral/DK	21	14	15	8	10	(8)	(6)
Total	100	101	99	100	100	(99)	(100)
Anti-integration:							
Høj	13	9	4	3	57	(67)	(83)
Middel	32	42	35	32	29	(25)	(14)
Lav	54	48	61	64	12	(8)	(3)
NA	1	1	0	1	2	(0)	(0)
Total	100	100	100	100	100	(100)	(100)

Vi kan endelig kort undersøge sammenhængen mellem holdninger til integration og nogle vigtige socio-økonomiske variable: uddannelse og stilling. Uddannelse er normalt en af de vigtigste determinanter for udenrigspolitiske holdninger; den er ofte positivt korreleret med internationalisme og også med holdninger til EF. Tabel 6 viser, at dette også er tilfældet, hvad angår holdninger til integrationsspørgsmålet. Jo mere formel uddannelse en person har erhvervet, desto mere pro-føderalistisk er han. Vi skal ikke her gå i dybden med dette fænomen. Uddannelse bidrager formentlig til en udvidelse af den mentale horisont og dermed også til viljen til at acceptere internationale organisationers legitimitet.

Men uddannelse er også et aspekt af en langt bredere social struktur. En persons uddannelsesniveau er en funktion af hans sociale baggrund såvel som et vigtigt element i den sociale status, han selv nyder. Personer med kort skole-

Tabel 6. Holdninger til europæisk integration og uddannelse (%)

	Skoleuddannelse			Erhvervsuddannelse				
Europæisk integration	7–8 år (N = 520)	9–10 år (N = 113)	11–12 år (N = 41)	Landbrug (N = 30)	Faglærte arbejdere (N = 150)	Handel og kontor (N = 102)	Ufaglærte arbejdere (N = 327)	Videregående uddannelser (N = 54)
Føderalisme:								
Lav	55	51	(44)	(66)	52	44	59	49
Høj	30	39	(49)	(30)	38	42	26	44
Neutral/DK	15	10	(7)	(3)	10	14	16	8
Total	100	100	(100)	(99)	100	100	101	101

Anti-integration:								
Høj	29	14	(22)	(17)	29	16	29	17
Middel	31	34	(27)	(23)	29	31	33	33
Lav	37	51	(51)	(60)	42	53	34	50
NA	3	1	(0)	(0)	0	0	4	0
Total	100	100	(100)	(100)	100	100	100	100

uddannelse kommer typisk fra lavere sociale lag og går oftest ind i manuelle fag, mens personer med lang skoleuddannelse typisk har en middelklassebaggrund, og som regel vil gå ind i ikke-manuelle fag. Vi kan derfor opfatte skoleuddannelse, erhvervsuddannelse og stilling som aspekter af en persons sociale status, dvs. hans position i det sociale system. Set i dette bredere perspektiv kan vi fastslå, at pro-føderalistiske holdninger og afvisning af anti-integrationisme typisk, men ikke udelukkende, er kædet sammen med høj social status, jvf. tabel 6 og 7. Personer med mere end folkeskoleuddannelse, med en ikke-manuel erhvervsuddannelse og en placering i samfundets tertiære og kvartære økonomiske sektorer er ca. 10 procentdele mere pro-føderalistiske end personer, der er gået ud af folkeskolen, og som har et manuelt job. På anti-integrationsindex'et er forskellene en smule mere udtalte. Disse resultater er i overensstemmelse med, hvad Inglehart finder.

3.4. *Holdninger til europæisk integration og afstemningsadfærd*

I det følgende afsnit analyseres sammenhængen mellem føderalistiske og anti-integrationistiske holdninger og stemmeadfærd ved folkeafstemningen. I hvilken grad motiveredes vælgerne af holdninger – positive eller negative– til integrationsproblematikken, da de afgav deres stemme? Som tidligere anført var der

Tabel 7. Holdninger til europæisk integration og stilling (%)

	Stilling				
Europæisk integration	Selvstændige (N = 96)	Handel og kontor (N = 159)	Arbejdere (N = 208)	Husmødre (N = 148)	Pensionister (N = 69)
Føderalisme:					
Lav	49	50	57	58	55
Høj	41	40	30	25	25
Neutral/DK	10	11	13	17	21
Total	100	101	100	100	101
Anti-integration:					
Høj	16	18	31	30	33
Middel	31	30	28	25	29
Lav	52	52	39	32	32
NA	1	0	2	3	6
Total	100	100	100	100	100

en tendens til, at EF-problematikken anskuedes forskelligt af modstandere og tilhængere. Vi stillede derfor respondenterne spørgsmålet om, hvad der var den vigtigste grund til, at de stemte, som de havde gjort, og forventede at finde omtrent samme forskelle på vælgerplanet som på politikerplanet. Mere konkret forventede vi at finde en større hyppighed af henvisninger til håndgribelige værdier blandt tilhængere end blandt modstandere, mens vi omvent forventede at finde en overrepræsentation af henvisninger til uhåndgribelige værdier blandt modstanderne.

Tabel 8. Begrundelser for afstemningsadfærd (%)

Spørgsmål: »Hvad var den vigtigste grund til, at De stemte ja/nej?«	Tilhængere (N = 447)		Modstandere (N = 211)	
1. Ikke-specificerede fordele/ulemper; henvisning til udvikling, nødvendighed etc., ukendte konsekvenser	29.3		15.1	
2. Fordele/ulemper for samfundsøkonomien som helhed; jordspørgsmålet	31.6	43.8	18.6	21.5
3. Fordele/ulemper for enkelte samfundsgrupper	13.2		2.9	
4. Behov for europæisk samarbejde og enhed; gå med i Europa etc.	6.3	12.1	–	–
5. Behov for internationalt samarbejde generelt	5.8		–	
6. Imod europæisk integration; frygt for national uafhængighed	–		31.2	
7. Andre politiske og ideologiske begrundelser	4.7	5.3	20.4	25.1
8. Positiv/negativ europæisk identifikation	0.2		4.2	
9. Andre begrundelser	0.4		0.5	
10. Ikke issue-orienterede begrundelser	7.5	8.2	5.2	7.6
11. Ved ikke; intet svar	0.7		2.4	
I alt	99.7		100.5	

Tabel 8 viser svarfordelingen blandt henholdsvis tilhængere og modstandere af Danmarks EF-medlemskab. Tabellen fremviser adskillige klare fordele. For det første er tilhængerne mindre issue-specifikke end modstanderne, dvs. de er mere tilbøjelige til at give meget brede og generelle stemmebegrundelser. For det andet er de langt mere tilbøjelige til at anføre håndgribelige begrundelser (pkt. 2 og 3) end modstanderne. For det tredie betyder integrationsspørgsmålet væsentlig mere for modstanderne end for tilhængerne: næsten en trediedel af modstanderne henviste til negative aspekter af integrationsproblematikken, såsom formindskelse af den nationale selvbestemmelsesret, mens kun 6% af tilhængerne fremførte argumenter, der utvetydigt kunne kodes som udtryk for støtte til europæisk integration (pkt. 4) – eller 12%, hvis vi medregner bredere og mere diffuse henvisninger til behovet for internationalt samarbejde. Et sidste karakteristisk træk ved fordelingen er modstandernes større tilbøjelighed til at referere til kategorien »andre politiske og ideologiske argumenter«; i denne kategori er de fleste referencer til øget samarbejde med de andre nordiske lande (4.3%) og modstand mod at blive draget ind i stormagts- og blokpolitik (7.5%). Sammenfattende kan man altså konkludere, at håndgribelige værdier som defineret her

bliver nævnt som vigtigste motivation af 44% af EF-tilhængerne, men kun 22% af modstanderne; omvendt henviser 56% af modstanderne til ikke-håndgribelige værdier imod kun 17% af tilhængerne.

Dette billede bliver endnu klarere, når vi splitter de to grupper op i henholdsvis »nye« og »gamle« tilhængere og modstandere, jvf. tabel 9. Ved nye tilhængere/modstandere forstås de, som indtog deres endelige standpunkt til EF i perioden mellem de to interviewomgange, mens gruppen »gamle« tilhængere/modstandere er dem, der i oktober stemte, som de havde bebudet i april-maj. Som man kunne forvente, finder man klart flere personer, der giver »ved ikke«- eller

Tabel 9. Begrundelser for afstemningsadfærd

Begrundelsestype[1])	EF-tilhængere		EF-modstandere	
	»Gamle« (N = 306)	»Nye« (N = 141)	»Nye« (N = 71)	»Gamle« (N = 140)
1. Ikke-specificerede fordele/ulemper	29	29	16	15
2–3. Håndgribelige (økonomiske) begrundelser	48	38	20	17
4–6. Uhåndgribelige begrundelser (integrationsspørgsmål)	14	9	28	38
7–9. Uhåndgribelige begrundelser (andre pol. og ideol.)	6	5	23	26
10–11. Ikke issue-orienterede begrundelser	3	19	14	4
Total	100	100	101	100

[1]) Tallene foran nedenstående kategorier henviser til kategorierne i tabel 8.

ikke issue-specifikke svar blandt de »nye« end blandt de »gamle« tilhængere og modstandere. Blandt tilhængerne er balancen mellem henvisninger til håndgribelige og uhåndgribelige værdier ikke særlig forskellig mellem de to grupper: de »gamle« tilhængere henviser hyppigere til integrationsspørgsmålet (i sin bredere mening) end de »nye«, men de henviser også hyppigere til håndgribelige værdier. Blandt modstanderne er forskellene mere udtalte, idet de gamle modstandere var særlig tilbøjelige til at hæfte sig ved integrationsspørgsmålet, mens de nye i noget højere grad pegede på negative økonomiske konsekvenser af medlemskab.

Disse resultater peger kraftigt i retning af, at tilhængere og modstandere af EF så meget forskelligt på, hvad EF-spørgsmålet indebar. For tilhængerne var hovedspørgsmålet af håndgribelig natur: at sikre samfundet eller dele af det – f. eks. landbruget – de økonomiske fordele, som man regnede med, at medlemskabet ville medføre. For modstanderne var hovedspørgsmålet af politisk-ideologisk karakter; det, man frygtede, var beskæringer i den nationale selvbestemmelsesret, men også andre politisk-ideologiske ulemper.

Tabel 10. Holdninger til europæisk integration og stemmeadfærd (%)

Stemmeadfærd	Føderalisme		Anti-integration		
	Lav (N = 380)	Høj (N = 229)	Høj (N = 182)	Middel (N = 211)	Lav (N = 291)
Ja	48	85	19	70	89
Nej	45	10	73	25	6
Stemte ikke etc.	7	4	8	5	5
I alt	100	99	100	100	100

I det følgende skal vi analysere sammenhængen mellem føderalistiske/anti-integrationistiske holdninger og faktisk stemmeadfærd, jvf. tabel 10. Tabellen viser, at der som ventet er en klar forskel mellem personer, der scorer lavt på føderalisme-index'et, og de, som scorer højt. Lavt-scorere er omtrent delt på midten mellem tilhængere og modstandere, mens pro-føderalisterne har en meget klar præference for dansk EF-medlemskab. (Man kunne måske synes, at dette var en selvfølge; imidlertid er der intet politisk ulogisk i, at pro-føderalister stemmer imod Danmarks medlemskab.) Sammenhængen mellem præference for føderalisme og dansk medlemskab bliver endnu klarere, når vi kontrollerer for beslutningstidspunkt. 50% af de »gamle« tilhængere er pro-føderalistiske imod kun 30% af de »nye« tilhængere, 16% af de »nye« modstandere og 5% af de »gamle« modstandere. Som ventet er de, som har de mest stabile holdninger, også dem, hvor der er bedst overensstemmelse mellem holdning og adfærd. Det mest interessante træk ved tabel 10 er imidlertid nok det forhold, at der selv i den anti-føderalistiske gruppe er en overvægt af EF-tilhængere – eller for at udtrykke det anderledes, at 26% af de interviewede stemte for Danmarks medlemskab af EF til trods for en total eller næsten total afvisning af en udvidelse af EF-samarbejdet i føderalistisk retning. Der kan tænkes flere forklaringer på dette forhold. For det første er det tænkeligt, at mange har stemt for EF trods deres negative holdninger til udvidet integration, fordi de vurderede mulighederne for, at føderalisternes program kunne realiseres, som små; i så fald kunne de tillade sig at se bort fra dette aspekt ved deres stemmeafgivning. Tabel 11, der viser sammenhængen mellem føderalisme og stemmeadfærd, når der kontrolleres for tro på sandsynligheden for, at EF udvikler sig til en politisk union[26]), synes at underbygge denne hypotese. For det første viser den en klar negativ sammenhæng mellem tro på en politisk union og pro-EF holdninger; jo mere respondenterne tror på muligheden for en europæisk politisk union, desto mere tilbøjelige er de til at stemme imod EF-medlemskabet. Dette er i overensstemmelse med, hvad der blev nævnt ovenfor, at i Danmark er troen på en dynamisk integrationsproces i Europa mere udbredt blandt EF-modstandere end blandt tilhængere. For det andet er de anti-føderalister, som tror på sandsynligheden for en politisk union, markant mere anti-EF end de anti-føde-

ralister, der ikke tror på unionens politiske muligheder. Dette antyder, at troen på det føderalistiske programs gennemførlighed har været en betydningsfuld mellemkommende variabel mellem føderalistiske holdninger og stemmeadfærd. Mærkeligt nok finder vi samme tendens – omend mindre markeret – blandt pro-føderalisterne; de, som tror på muligheden af en politisk union, er en smule mindre positive over for EF-medlemskab end de føderalister, der tvivler på dens muligheder. Dette resultat er forvirrende, idet man normalt ville forvente, at tro på, at et positivt vurderet mål lader sig realisere, vil forøge og ikke mindske dets indflydelse på adfærden. Dette kunne tyde på, omend materialet er spinkelt, at den tilslutning til de føderalistiske ideer, som vi har fundet, ikke er særlig dybt forankret; man tilslutter sig måske nok princippet, men nærer nogen skepsis over for konsekvenserne af deres realisation.

Tabel 11. Holdninger til føderalisme og stemmeadfærd under kontrol af tro på politisk unions sandsynlighed

Stemmeadfærd	Føderalisme			
	Lav		Høj	
	»Tro« (N = 225)	»Ikke-tro« (N = 155)	»Tro« (N = 105)	»Ikke-tro« (N = 124)
Ja	33	68	78	91
Nej	60	24	16	6
Stemte ikke etc.	7	8	6	3
I alt	100	100	100	100

En anden mulig forklaring på den høje forekomst af EF-tilhængere blandt anti-føderalisterne kan være, at de pågældende ikke har anset integrationsspørgsmålet for så vigtigt som andre spørgsmål, der har trukket i retning af støtte til EF-medlemskab. Også denne hypotese har meget for sig: bl. a. er de anti-føderalistiske EF-tilhængere mere tilbøjelige til at anføre generelle eller håndgribelige grunde for deres stemmeadfærd end den øvrige gruppe. Omvendt anfører kun 5% af denne gruppe integrationsspørgsmålet som deres væsentligste stemmeårsag sammenlignet med 20% blandt de føderalistiske tilhængere og 31% blandt modstanderne.

Som det var at vente, er der en meget klar sammenhæng mellem anti-integrationistiske holdninger og modstand mod EF-medlemskab, jvf. tabel 10. 73% af dem, der scorede højt på denne variabel, stemte også imod medlemskab, mens mere end 90% af lavt-scorerne stemte for. At sammenhængen er klarere, end tilfældet var for holdninger til føderalismen, hænger sandsynligvis sammen med, at anti-integrationsindex'et netop går på de umiddelbare konsekvenser af et medlemskab af EF, mens føderalisme-index'et drejer sig om EFs udvikling på længere sigt.

I betragtning af den udbredte skepsis i befolkningen over for en videregående

integration kunne man forestille sig, at mange, der stemte for dansk medlemskab, men uden at støtte tanken om europæisk integration, egentlig ville have foretrukket et løsere forhold til EF end medlemskab. Ligeledes er det tænkeligt, at mange, der stemte imod medlemskab, ville have accepteret en forbindelse med EF, der ikke indebar samme grad af forpligtelse. Vi bad derfor respondenterne angive, hvad de ville have stemt, såfremt det også havde været muligt at stemme for en ikke nærmere defineret løsere tilknytning. Tabel 12 viser sammenhængen mellem på den ene side pro-føderalistiske og anti-integrationistiske holdninger og på den anden side det foretrukne forhold til EF. Bl. a. viser tabellen, at ræ-

Tabel 12. Holdninger til europæisk integration og stemmeadfærd under kontrol af foretrukket forhold til EF (%)

Foretrukket forhold/stemmeadfærd	Føderalisme		Anti-integration			Alle respondenter (N = 704)
	Lav (N = 380)	Høj (N = 229)	Høj (N = 182)	Middel (N = 211)	Lav (N = 291)	
Fuldt medlemskab/ja	24	57	7	37	58	37
Usikker/ja	7	9	2	12	9	9
Løs tilknytning/ja	16	19	9	19	21	17
Løs tilknytning/nej	33	6	51	17	5	21
Ingen/nej	9	4	20	5	1	7
Andet	11	5	10	10	6	9
I alt	100	100	100	100	100	100

sonnementet holder stik for modstandernes vedkommende, idet af de i alt 42% af anti-føderalisterne, der var imod medlemskab, var kun 9% også imod en løsere tilknytning, mens de resterende 33% var for en sådan. Blandt anti-integrationisterne finder vi samme forhold: kun 20 af de i alt 71%, der var modstandere, afviser en løsere tilknytning. Størsteparten af EF-modstanderne ville således kunne have været vundet for et sådant arrangement. Om EF-tilhængerne ville have accepteret dette, er en anden sag. Som ventet er der en større relativ præference for en løs tilknytning blandt anti-føderalister (1:1½) end blandt pro-føderalister (1:3), ligesom den relative præference for medlemskab falder med en høj score på anti-integrationsindex'et. Hos tilhængerne som helhed er der imidlertid dobbelt så mange tilhængere af fuldt medlemskab som af en løsere ordning. Ser vi på hele stikprøven, er de to alternativer omtrent lige populære: 38% foretrak den løsere tilknytning, mens 37% foretrak fuldt medlemskab. Kun 7% af alle ville intet have med EF at gøre. Dette viser ikke, hvorledes en afstemning med tre valgmuligheder: fuldt medlemskab, løsere tilknytning eller ingen tilknytning, faktisk ville være faldet ud. I politisk forstand var den løsere tilknytning alternativet til ingen tilknytning, derimod ikke til fuldt medlemskab. Endvidere giver svarfordelingen formentlig kun et groft fingerpeg

om, hvorledes den faktiske stemmeafgivning ville have været efter en offentlig kampagne, hvor også den løsere tilknytnings problematik var blevet endevendt. Derimod er det rimeligt at tolke tabel 12 som endnu et udtryk for den danske befolknings reservation over for de forpligtelser i form af en begrænset national selvbestemmelsesret, som EF-medlemskabet indebar.

4. *Konklusioner*

Tre aspekter af den danske befolknings holdninger til europæisk integration er blevet analyseret og i videst muligt omfang sammenlignet med holdninger i andre EF-lande. Den folkelige støtte til en føderalistisk udvikling i Europa er væsentlig lavere i Danmark end i de gamle EF-lande. Kun 33% af respondenterne placerede sig i den positive ende (værdierne 4–6) på føderalisme-index'et, hvor niveauet i de gamle EF-lande typisk vil ligge på det dobbelte, mens 54% placerede sig i den negative ende. Den forklaring blev antydet, at disse forskelle er historisk betingede og bestemt af, at føderalisme først i begyndelsen af 1970'erne kom til at indgå i den danske debat, dvs. ca. tyve år efter de gamle EF-lande. Endvidere skete under EF-kampagnen en forstærkning af de i forvejen ret negative holdninger til en føderalistisk integration.

M.h.t. determinanterne for holdninger til europæisk integration konstateredes det, at Ingleharts hypotese om en parallel og forbundet vækst af post-akkvisitive og europæiske værdier ikke lader sig opretholde for Danmarks vedkommende, ligesom hans tese om, at de yngste aldersgrupper er mest positive over for europæisk integration, ikke kan underbygges. Derimod finder vi i Danmark som i andre europæiske lande en – ganske vist svag – sammenhæng mellem social status og positive holdninger til europæisk integration. Partipræference er ligeledes en vigtig determinant for holdninger til føderalisme, men den afgørende skillelinie ligger her ikke mellem de enkelte partier, men mellem modstander- og tilhængerpartier. Ganske vist var konservative vælgere noget mere pro-føderalistiske end andre, men sådanne forskelle var kun små sammenlignet med forskellene mellem EF-tilhængere og -modstandere. Personer, der identificerede sig med Socialdemokratiets officielle linie i EF-spørgsmålet, ligger med hensyn til holdninger til europæisk integration meget nærmere de konservative end de socialdemokratiske modstandere af EF.

Denne sidste iagttagelse peger i retning af, at holdningerne til integration i nogen grad afspejler en *post facto*-afstemning af holdninger til forudgående adfærd, altså stemmeadfærden ved folkeafstemningen. Under alle omstændigheder er det klart, at befolkningens holdninger i integrationsspørgsmålet kun i begrænset omfang kan forklare folkeafstemningsresultatet. Dette spørgsmål var tydeligt mere bestemmende for modstandernes stemmeadfærd end for tilhængernes; omvendt prægedes tilhængernes motivation i højere grad af håndgribelige værdipræferencer. Mange stemte for EF-medlemskab på trods af en principiel be-

tænkelighed i integrationsspørgsmålet, enten fordi de prioriterede andre værdier højere, eller fordi de vurderede sandsynligheden for en ny dynamisk integrationsproces inden for EF som lav. Som ventet finder vi en større sammenhæng mellem stemmeadfærd og anti-integrationsindex'et: tre fjerdedele af dem, der frygtede øjeblikkelige indskrænkninger i Danmarks uafhængighed, stemte imod EF-medlemskabet, mens de, der ikke nærede en sådan frygt, med en overvældende majoritet stemte for. Endelig blev det påvist, at opposition mod EF-medlemskabet kun i begrænset omfang var en opposition mod i det hele taget at have noget med EF at gøre; faktisk var hovedparten af modstanderne tilhængerne af en anden, mindre forpligtende tilknytning til EF, et alternativ, der i hele stikprøven var ligeså populært som fuldt medlemskab.

Aanalysen viser, at EF-spørgsmålet havde mange facetter, og at det appellerede til vidt forskellige værdier. Klare forskelle kan konstateres mellem de grupper, der anskuede det som et spørgsmål om at sikre og fremme håndgribelige økonomiske værdier, og de grupper, der lagde mere vægt på sikring af mere uhåndgribelige politiske og ideologiske værdier. Støtten til de føderalistiske ideer var kun lov og vurderet på dens determinanter uden større vækstpotentiel. På denne baggrund må man forvente, at forskellene mellem holdninger i den danske befolkning og i de gamle EF-lande vil fortsætte med at eksistere i lang tid fremover.

Appendix

A. *Føderalisme-index*

1. Er De for eller imod, at fællesmarkedet med tiden udvikler sig til en forbundsstat, d.v.s. en slags Europas Forenede Stater?
2. Er De for eller imod, at der over den danske regering oprettes en fælles europæisk regering?
3. Er De for eller imod, at der vælges et fælleseuropæisk parlament ved direkte almindelige valg, d.v.s. en slags folketing valgt af alle borgerne i fællesmarkedslandene?

B. *Anti-integrations-index*

1. Som medlem af fællesmarkedet mister vi enhver mulighed for at føre en selvstændig udenrigspolitik.
2. Medlemskab af fællesmarkedet vil betyde en opgivelse af vor nationale uafhængighed.

C. *Post-akkvisitive værdipræferencer*

1. I politik er det ikke altid muligt at opnå alt det, man gerne vil. Hvis De skulle vælge mellem følgende politiske målsætninger, hvilken ville de så anse for at være den vigtigste? og den næstvigtigste?
   1) At opretholde lov og orden i landet
   2) At give folk indflydelse på alle de (politiske) beslutninger, der griber ind i deres tilværelse
   3) At sikre en fortsat velstandsstigning
   4) At standse forureningen af naturen og ødelæggelsen af det menneskelige miljø

Noter

1) L. N. Lindberg & S. A. Scheingold: *Europe's Would-Be Polity*. Patterns of Change in the European Community. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1970.
2) P. 40.
3) Også andre har rettet kritik på dette punkt. Se J.-R. Rabier: »Europeans and the Unification of Europe«, *Government and Opposition*, vol. 6 (1971); R. J. Shepherd: *Public Opinion and European Integration*. Farnborough: Saxon House, 1975, p. 67.
4) Lindberg & Scheingold: *op. cit.*, p. 58.
5) M. B. Smith, J. S. Bruner & R. W. White: *Opinions and Personality*. New York: Wiley, 1956.
6) D. Katz: »The Functional Approach to the Study of Attitudes«, *Public Opinion Quarterly*, vol. XIV (1960), p. 163–204. Et forsøg på at anvende denne approach kan findes i P. Hansen & N. Petersen: *Motivational Bases of Foreign Policy Attitudes and Behavior: An Empirical Analysis*. Århus: Institut for Statskundskab, 1976 (dupl.).
7) J. N. Rosenau: »Pre-Theories and Theories of Foreign Policy«, i R. B. Farrell, ed.: *Approaches to Comparative and International Politics*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1966.
8) T. L. Brewer: »Issue and Context Variations in Foreign Policy«, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 17 (1973), pp. 89–114.
9) Shepherd: *op. cit.*, pp. 101–02.
10) Der er redegjort for undersøgelsens design, variable m.v. i indledningen til J. Elklit, P. Hansen, N. Petersen, K. Siune, M. Small og O. Tonsgaard: *The Danish EC Referendum: Some Preliminary Results*. Århus: Institute of Political Science, 1974, p. 7–13. Spørgeskema og randfordelinger i J. Elklit, P. Hansen, N. Petersen & O. Tonsgaard: *The Danish EC Referendum Survey: Questionnaires with Marginals*. Århus: Institute of Political Science, 1974.
11) R. Inglehart: »Ongoing Changes in West European Political Cultures«, *Integration*, 1970, p. 256.
12) *Ibid.*, p. 257.
13) Dette kan sammenlignes med en inter-item korrelationskoefficient på ca. .30 for Ingleharts tilsvarende index. *Ibid.*, p. 257.
14) *Euro-barometer*. Den offentlige mening i Det europæiske Fællesskab, Nr. 3, juni-juli 1975. Bruxelles: Kommissionen for de europæiske fællesskaber.
15) F. eks. opfattede i efteråret 1975 41% af den danske befolkning EF som »godt« og 27% som »dårligt«, med henholdsvis 63% og 9% for EF som helhed. *Euro-barometer* nr. 4, december 1975, p. 42 f.
16) R. Inglehart: »Changing Value Priorities and European Integration'. *Journal of Common Market Studies*, vol. 10 (1971), p. 26.
17) A. H. Maslow: *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954. En fortrinlig analyse af anvendeligheden af Maslows teori til politiske holdningsstudier findes i J. N. Knutson: *The Human Basis of the Polity. Chicago:* Aldine-Atherton, 1972.
18) Dette index er udarbejdet uafhængigt af, men er praktisk taget identisk med et kohorte-index, som Butler og Stokes har konstrueret. D. Butler & D. Stokes: *Political Change in Britain*. The Evolution of Electoral Choice. 2nd ed. London: Macmillan, 1974, p. 229 ff.
19) Inglehart (1971): *op. cit.*, p. 2.
20) *Ibid.*, p. 13.
21) En dansk undersøgelse i 1970 viste korrelationskoefficienter for sammenhænge mellem 2 typer internationalistiske holdninger og holdninger til U-lande på . 55 og . 60. For holdninger til EF var de tilsvarende koefficienter .13 og .24, mens de var *negative* (–.26 og –.30) for holdninger til nordisk samarbejde. N. Petersen: »Europeanism and its Foreign Policy Attitude Correlates: A Political Belief System?« *Cooperation and Conflict*, vol. X (1975), p. 143–66.
22) P. Hansen, M. Small & K. Siune: *The Structure of the Debate in the Danish EC Campaign, April to October 1972: A Study of an Opinion–Policy Relationship*. Århus: Institute of Political Science, 1974.
23) N. Choukri & R. North: »In Search of Peace Systems: Scandinavia and the Netherlands, 1870–1970«, i B. M. Rusett: *Peace, War, and Numbers*. Beverly Hills, Sage, 1972.
24) Inglehart (1971): *op. cit.*, p. 26–27.
25) Se f. eks. H. J. Nielsen: »Politiske meninger og vælgeradfærd« i O. Borre o. a.: *Vælgerskreddet 1971–73*. København og Århus 1975.
26) Det pågældende item lød således: »En økonomisk sammenslutning som Fællesmarkedet vil uundgåeligt udvikle sig til en politisk union«.